

İkritis (Girit) Emirliği Tarihi Coğrafyası *

Historical Geography of the Emirate of Ikrish (Crete)

ÖZET

Girit, stratejik olarak ticaret, deniz yollarının ekonomik kontrolü ve sürdürülmesi için merkez konumundaydı. Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Girit Roma, Bizans, Arap, Osmanlı ve Yunanistan hâkimiyetinde kalmıştır. Adadaki İslam hakimiyeti Endülüs'te Emevi halifesine karşı çıkan Rabaziler isyanının sonucunda başlamıştır. Endülüs'ten sürülenlerin bir kısmı Fas'a, önemli bir kısmı da Mısır'a gelmiştir. İskenderiye'de bağımsız bir devlet kurunca da Abbasi valisi tarafından Girit'e gönderilmişlerdir. Girit'e giden Endülüslüler Ebu Hafs El-Baluti liderliğinde adayı fethederek burada 135 yıl İslam devleti olarak varlıklarını sürdürmüştür. Bizanslılar Girit'i tekrar ele geçirmek için birçok defa girişimde bulunsada bu amaçlarını gerçekleştirmesi çok kolay olmamıştır. Bizanslılar yaklaşık dokuz ay süren başkentin uzun bir kuşatması sonrasında adayı geri alabilmışlerdir. Girit'in Bizans'ın eline geçmesiyle birlikte Müslüman nüfus için ölüm, acı, sınır dışı edilme ve Hristiyanlığa geçmeye zorlama, paralarına ve topraklarına el konulması ve yerlerinden edilme gibi sıkıntılar başlamıştır. Bizanslılar sonunda Müslümanlara ait tüm yapıları ve camileri yıktılar ve Müslümanlara ait izleri sildiler.

Anahtar Kelimeler: Girit, İkritis Emirliği, tarihi coğrafya.

ABSTRACT

x Crete has strategically located as the centre for trade, economic control and maintenance of sea routes. Having hosted different civilizations throughout history, Crete has remained under Roman, Byzantine, Arab, Ottoman and Greek rule. Islamic domination on the island began as a result of the Rabadi rebellion against the Umayyad caliph in Andalusia. Some of those exiled from Andalusia has come to Morocco, and a significant number has come to Egypt. When they established an independent state in Alexandria, they were sent to Crete by the Abbasid governor. The Andalusians who went to Crete conquered the island under the leadership of Abu Hafs El-Baluti and continued their existence there as an Islamic state for 135 years. Although the Byzantines made several attempts to recapture Crete, it was not easy to achieve their goal. The Byzantines were able to retake the island after a long siege of the capital that lasted about nine months. With the fall of Crete to Byzantium, the Muslim population began to experience death, suffering, deportation, forced conversion to Christianity, confiscation of their money and lands, and displacement. The Byzantines eventually destroyed all Muslim buildings and mosques and erased any trace of Muslims.

Keywords: Crete, Ikrish Emirate, historical geography.

GİRİŞ

Günümüzde Yunanistan'a bağlı olan Girit Adası, Akdeniz'deki konumu sayesinde her zaman ilgi çekmiştir. Bu özelliğinden dolayı tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetler Girit'i ele geçirmek istemişlerdir. Girit, uzun yıllar boyunca önce Roma, ardından Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Müslümanların Akdeniz'de güçlü olduğu dönemde Endülüs Araplarının eline geçmiştir. Bizans, uzun mücadelelerin ardından tekrar Araplardan geri alabilmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine geçen ada, 1913 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olmuştur.

Ege adalarının en büyük ve en kalabalık adası olan Girit, Dünya'da yüzölçümü açısından 88. Akdeniz'de ise Sicilya, Sardunya, Kıbrıs ve Korsika'dan sonra beşinci sırada yer almaktadır. Girit Adası, Mora Yarımadası'nın yaklaşık 100 km. güneyinde ve Anadolu'nun yaklaşık 300 km. güneybatısında yer almaktadır. Girit'in 8.450 kilometrekarelik bir alanı ve 1.046 km'lik bir kıyı şeridi vardır. Girit Adası batıdan doğuya yaklaşık 260 kilometre uzunluğundadır, ancak kuzey güney doğrultusunda eni dardır. Girit Adası'nın büyük bir kısmı arazisi batıdan doğuya uzanan yüksek bir dağ silsilesi ile karakterize edilir, Girit Adası, çevresindeki birçok ada ve adacıktan oluşur. Başkenti Kandiye, adanın kuzey kıyısında yer alan en büyük şehridir. Girit'te çoğunluğu Rum ve Osmanlı yönetimi sırasında gelen Türk topluluğu olmak üzere yaklaşık 700 bin kişi yaşamaktadır.

Abdullah Balcıoğulları¹

How to Cite This Article

Balcıoğulları, A. (2024). "İkritis (Girit) Emirliği Tarihi Coğrafyası" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:11; pp:2036-2045. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14218326>

Arrival: 30 September 2024
Published: 26 November 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu çalışma 12 – 13 Ekim 2024 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 21. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi - Sosyal ve Eğitim Bilimleri – (UBAK) Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adana, Türkiye, ORCID: 0000-0002-5462-5968

Harita 1. Girit Adası (akrokorinthos.blogspot.com/)

Arapça İkrîtiş İkrîtiyye, Akrîtiş veya İkrîdiş olarak adlandırılan, Akdeniz'deki Girit Adası'nda 820'lerde Endülüs'ten (İspanya) sürgün edilen Araplar tarafından kurulan bağımsız bir Müslüman devletin adı Girit Emirliği'di (Tukin, 1996; 14, 85-93). Araplar, adayı Bizans İmparatorluğu'nun elinden almışlar ve Bizans 961'de Nikephoros Phokas tarafından son kez yeniden ele geçirilmesine kadar onu geri almak için yapılan birçok girişimi geri püskürtmüşlerdir. Girit'in Arap egemenliği olarak da nitelendirilen 135 yıllık varlığı boyunca emirlik, Bizans'ın ana düşmanlarından biriydi. Girit, konumu nedeniyle Doğu Akdeniz'in deniz yollarını kontrol ediyordu ve güney Bizans İmparatorluğu'nun bölgelerini yağmalayan Sarazen korsanlarının kalesi olarak Bizans için tehdit oluşturuyordu. Abbasi Halifeliği'nin hükümdarlığını tanıyan ve Mısır'daki Tolunoğulları ile yakın bağları olan, ancak kendi yönetimi, ticareti ve madeni parasıyla fiilen özerk bir İslam devletiydi.

Doğu Akdeniz'de, özellikle de Ege Denizi'ndeki su yollarını kontrol altına alan bir konumda bulunan Girit, Müslümanların eline geçince, Bizans defalarca adayı geri almaya çalıştı, ancak girişimleri başarısız oldu ve Arapların İkreteş veya İkreteş adını verdiği Girit 135 yılı aşkın bir süre Müslümanların elinde Bizans'ın ana rakiplerinden biri olarak kaldı.

Bu çalışma, Girit Adası'nda varlığını sürdüren bir İslam devleti olan İkrîtiş (Girit) Emirliği'nin tarihi coğrafyasını ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle Orta Çağ İslam coğrafyacılarının eserleri başta olmak üzere batılı araştırmacıların eserlerinden de faydalanılmıştır.

Roma İmparatorluğu doğu ve batı imparatorluğu olarak ikiye ayrılınca o dönemde Girit Adası Batı Roma yönetimine tâbi iken, MS 315 yılında Bizans İmparatorluğu'na (Doğu Roma İmparatorluğu) katılmıştır. Önceleri imparatorluğun Girit Adası'na ilgisi varken zamanla onu ihmal etmiş bu da Müslümanlara adayı ele geçirme girişiminde bulunma fırsatı vermiştir. Müslüman Araplar, 9. yüzyılda Sicilya, Kıbrıs ve Girit Adası sayesinde Akdeniz'i hâkimiyeti altına alabildiler. Bu adalar, Bizans'ın İslam ülkelerine yönelik saldırılarına karşı aşılabilir bir bariyer görevi görüyordu. Bu adalar İslam hâkimiyeti açısından Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika ülkeleri ile iletişim ve aynı zamanda deniz ticaret yollarını kontrol eden ve aynı zamanda Romalıların topraklarına saldıran genel ekonomik ve ticari üslerdi. Girit, Doğu Akdeniz'deki, özellikle de Ege Denizi'ndeki deniz yollarını kontrol ediyordu ve bu denizin kıyılarını elinde tutan İslam donanması için gelişmiş bir üs ve güvenli bir sığınak oluşturuyordu.

GİRİT ADASI'NIN FETHİ İÇİN MÜSLÜMANLARIN İLK GİRİŞİMLERİ

Girit Adası, konumundan dolayı MS 7. yüzyılın ortalarında İslami fetihlerin başlangıcından beri Müslümanların hedefindeydi. Adanın Araplar tarafından ele geçirilmesiyle ilgili ilk teşebbüs 654 yılında Halife Osman döneminde, ardından yine. 674/675 yılında Muaviye'nin halifeliği döneminde gerçekleşmiştir. Müslümanlar Cüneyd bin Ebi Umeyye'nin önderliğinde bölgenin bir kısmını kontrol etmeyi başarmışlardır. Emevi Halifesi Velid bin Abdümelik'in döneminde de adanın bazı kısımları geçici olarak ele geçirilmiştir. Abbasi halifesi Harun Reşid'in Anadolu'daki fetihleri sırasında Hamid bin Mayuf el-Hamdani liderliğindeki İslam donanması tarafından 806 başka bir girişimde bulunulmuş, ancak Müslümanlar sekizinci yüzyıla gelinceye kadar Girit'e hakim olamamışlardır (Treadgold, 1997: 313).

Rabaz İsyanı ve Girit'in Fethine Etkisi

Rabaz İsyanı veya Rabaz Muharebesi, 25 Mart 818'de Kurtuba'da (Cordoba) meydana gelen ve özellikle de Kurtuba'nın Rabaz Mahallesi sakinleri tarafından El-Hakem'in yönetimine karşı gerçekleştirilen bir isyandı. 796'da El-Hakem I, babası Hişam I'in yerine Kurtuba Emirliği'nin başına geçmişti. El-Hakem I, kana susamış, yönetimine karşı bir komploya karışan herkesin çarımıha gerilmesini emreden bir despot olarak tasvir edilmiştir. Diğer yandan, Merida ve Tuleytule (Toledo) gibi bazı şehirlerde Emevilerin otoritesine karşı isyanları kıskırtanların vergilerini artırılmasını emretmişti. Başkentte de sadece vergilerdeki artıştan değil, aynı zamanda davranışlarından kaynaklanan hoşnutsuzluk belirtileri vardı. Dinsizlikle ve namazdan çok şarapla ilgilenmekle suçlandı. Aslında, şehrin valisinin neredeyse yok olduğu ve kıskırtıcılardan birinin baş aşağı çarımıha gerilmesiyle sonuçlanan bazı isyanlar olmuştur (İbn'ül-Esir, 1979: 118).

Genellikle Kurtuba'nın kenar mahallelerindeki kendisini tahtan indirme, ona karşı isyan başlatma düşüncesindeki insanlar ona biat etmeye karar veren Endülüs hukukçuları ve âlimleriyle aynı fikirde değildi (İbnü'l Kutuyya, 1989; s. 68). Camilerden halkı ona karşı topladılar. Hukukçular, Muhammed bin el-Kasım el-Mervani adlı başka bir Emevi'yi yönetime uygun bir alternatif olarak gördüler (İbn İzârî, 1983; s. 71). Bunun üzerine büyük bir isyan başlamış ve El-Hakem, kendisine isyan eden herkesi yakalayıp, evlerini yıktırılmış ve öldürmüştür (Nüveyri, 1955: 6: 378). Birçoğu El-Hakem I 'in sarayının yakınında tutulmuş, El-Hakem I onları ölüme mahkûm edecekken onların önemli bir kısmı kaçmıştı. El-Hakem, kalanları da Fas ve Mısır'a sürmeye karar vermişti (İbn İzârî, 1983: 76-77).

Emir El-Hakim bin Hişam bin Abdurrahman, şiddetle ve zorla bastırıldığı Rabaz isyanını 817 yılında ortadan kaldırdıktan sonra, içinde bulunduğu Rabaz Mahallesi'ni yok etti. Sonuç olarak Emir, isyancıları Endülüs'ten derhal sürülmeleri gerektiği emrini verdi. İsyancılar da hayatlarını ve paralarını kurtarmak için önce bireysel olarak, sonra grup halinde yola çıktılar. Belirli bir varış noktaları yoktu, bunun yerine bir kısmı Endülüs sınırları içindeki Toledo'ya ve Zaragoza'ya göç ettiler. Bir kısmı Endülüs'ü terk etmek niyetindeydi ve bu nedenle üç bölgeye: Fas, İskenderiye ve çalışmaya konu olan Girit Adası'na yerleştiler. Dağılan göçmenlerin sayıları birçok yönden farklılık gösteriyordu. İbn'ül-Abar, Abbasi Halifesi Abdullah el-Me'mun ibn el-Raşid döneminin başında yaklaşık on beş bin kişilik büyük bir grubun İskenderiye şehrine kadar deniz yoluyla doğuya doğru ilerlediğini belirtiyor (İbn'ül Abar, 1963: 1, 44). Ebu Hafs liderliğindeki "Rabaz halkı", Abbasi Halifesi Me'mun'un erken döneminde, Mısır'ın İskenderiye şehrinin kıyılarına vardı (İbnü'l-Ebbâr, 1995: 45). O dönemde devlet, El-Emin ve El-Me'mun arasındaki meşhur anlaşmazlıklar nedeniyle bir kaos içindeydi, bu yüzden de Ebu Hafs liderliğindeki Endülüslüler bundan yararlanarak tüm şehrin kontrolünü ele geçirdiler. Ebu Hafs, İskenderiye ve Mısır'da Abbasi Halifeliğinden bağımsız bir Endülüs emirliği kurulduğunu duyurdu. İbnü'l-Abar bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Bunun üzerine zulmetmeyi reddettiler ve onlara karşı isyan ettiler, böylece onları mağlup ettiler ve onlara karşı kılıç kullandılar. Birçoğunu öldürdüler ve üzerlerinde kötü etki yaptılar ve emir Abdullah bin Tahir gelene kadar İskenderiye'yi acı bir şekilde yönettiler." Mısır'da kurulan emirlik 10 yıl sürmüştür, ancak 828 yılında Abbasi valisi Abdullah bin Tahir el-Horasani tarafından kovulana ve Girit Adası'nı fethedene kadar şehrin kontrolünü ellerinde tutmuşlardır. Abbasi komutanı Abdullah bin Tahir el-Horasani onlara para vermiş ve onlara istediği ve güvende olduğu yere inme seçeneğini sunmuştur (Denizdeki adalar, bu nedenle Roma Denizi'nden İkitiş Adası'nı seçtiler (İbn'ül Abar, 1963: 1, 45) . Net bir varış noktası olmadan 12 binden fazla yolcu içeren 40 gemiye yüklenerek Akdeniz açıklarına doğru yola çıktılar (İbnü'l Kutuyya, 1989: 69). Bizans tarihi konusunda uzman olan Amerikalı tarihçi Warren Treadgold, bunların sayısının üç bini savaşçı olmak üzere yaklaşık on iki bin olduğunu belirtmiştir (Treadgold, 1988: 253). Bizans tarihçilerine göre Endülüslüler geçmişte buraya akınlar yaptıkları için Girit'i iyi biliyorlardı. Ayrıca Endülüs çıkarmasının başlangıçta basit bir baskın olarak tasarlandığını, Ebu Hafız'ın gemilerini yakmasıyla fetih haline dönüştüğünü belirtiyorlar (Canard, 1986; 1082).

Endülüslülerin Girit'e çıkış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber İslami kaynaklara göre genellikle Endülüslülerin İskenderiye'den sürülmesinden sonraki 827 veya 828 yılına yerleştirilir (Canard, 1986: s. 1083). Bizans kaynakları ise, onların gelişini Slav Thomas'ın (821-823) büyük isyanının bastırılmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Bizans'ın adayı yeniden ele geçirmeye yönelik daha sonraki seferlerine ve bu operasyonları yöneten generallerin bilgilerine dayanarak, Vasilios Christidis ve Christos Makripoulis gibi diğer tarihçiler 824 yılı civarı gibi daha erken bir tarih sunmaktadırlar (Makripoulis, 2000: 348-351). Girit, El-Me'mun'un halifeliği sırasında, El-İkritaşi olarak bilinen Endülüslülerinin lideri olan Ömer ibn Hafs ibn Suaib ibn İsa el-Baluti tarafından fethedilmiştir. Girit'in fethi, Bizans İmparatoru II. Michael'ın (820-829) saltanatının ikinci yarısında bir grup Endülüs sürgününün buraya gelmesiyle başlamıştır (Hamavi: 1977: 1, 236). Bu Endülüslüler, Endülüs Emiri Hakem bin Hişam'ın, Rabaz isyanı olarak bilinen, 818'deki isyan girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, zulmünden sağ kurtulanlardı (İbn'ül Abar, 1985: 45). Bizans İmparatoru II. Michael, Arapların geldiğini öğrenir öğrenmez ardı ardına seferler düzenleyerek, onlar adayı tam olarak ele geçirmeden önce adayı geri almaya çalışmıştır (Christides, 1981: 76) . Ancak başarılı olamamıştır. Ebu Hafs El-Baluti, Bizans

saldırılarını püskürterek tüm adayı kendi kontrolü altında birleştirmeyi başarmış ve devletinin politikasının genel hatlarını çizmiştir (İbn-i Haldun, 2016; 4, 211). Endülüslülerin Girit Adası'nda çıktığı yer tam olarak bilinmemektedir. Bazı tarihçiler buranın Hanya Körfezi'nin kuzey kıyısında veya daha sonra başkentleri Rabd el-Handak'ın (Kandiye) inşa edildiği yerin yakınında olduğuna inanırken, bazı tarihçiler ise burasının adanın kuzey kıyısında, Hanya Körfezi'nde veya başkentleri Rabd el-Handak, (Hendek Kalesi) günümüz Kandiye) yakınında olduğuna inanmaktadır (Treadgold 1988: 253). Diğerleri güney kıyısına inip daha sonra adanın daha yoğun nüfuslu iç ve kuzey kıyılarına doğru ilerlediklerini düşünmektedir (Makrypoulias, 2000: 349; Miles: 1964, 11). Müslümanlar, 817 yılında Kurtuba'daki meşhur Rabaz isyanının ardından anayurtlarını terk ederek Endülüs'ten gelen Arap göçmen gruplarının buraya yerleşmesine kadar çeşitli girişimlerden sonra Girit Adası'nı ele geçirdiler. Yaklaşık bir buçuk yüzyıl boyunca buraya yerleştiler. Müslümanların hâkimiyetinde olan ada, El-İkrişi El-Endülüsi olarak bilinen Ebu Hafs Ömer bin İsa bin Şuayb El-Baluti tarafından yönetiliyordu (Belazuri, 1987: 330).

Harita 2. Girit (İkriş) Emirliği (reddit.com/r/AskBalkans/)

Ebu Hafs Ömer el-Baluti, Girit Adası'nı fethedip burada bir İslam emirliği kuran Endülüslü Müslüman bir liderdir. Yunan kaynaklarında Apohapsis olarak geçer, Arapça Giritli anlamına gelen el-İkrişi olarak adlandırılmıştır. Girit'in ilk emiridir ve esas olarak 816 ile 827 yılları arasında faaliyet göstermiştir. 818'de Kurtuba'daki Rabaz isyanından sonra Endülüs'ten sürülüp İskenderiye'ye gelenlerin lideridir. Endülüslü ünlü tarihçi el-Dabbi, Ebu Hafs için Buğyat el-multamis fi tarih rijal ehl al-Endelüs isimli eserinde şunları demiştir:

“Kurtuba'nın bitişiğindeki meşeleri inceleme işi hakkında Ebu Muhammed bin Hazm ondan söz ederek şöyle dedi: O, birkaç er-Rabidin'den biriydi ve iki yüz otuzdan sonra İkriş'i istila edip burayı fetheden kişinin kendisi olduğunu ve oğulları olduğunu söyledi. Sonuncusu, kendi zamanında onu ele geçiren Abdülaziz bin Şuayb, üç yüz elli yılında Romalıların Kralı Armanus bin Konstantin'e kadar onu takas etti. Ve onunla birlikte kaçanların çoğu da onlardı... Endülüs halkı öyle dedi. Ebu Said bin Yunus ondan söz ederek şöyle dedi: İkriş Adası'nın sahibi Şuayb bin Ömer bin İsa Ebu Ömer iki yüz yirmi seneden sonra orayı fethetti (el-Dabbi, 1988: s. 107).”

Endülüslüleri diğer kıyı kentleri veya adalar yerine Girit Adası'nı seçmeye, buraya yerleşmeye iten sebep ve motivasyonlar şunlardır:

1. Adanın coğrafi konumu ve stratejik önemi -daha önce de belirtildiği gibi- burayı yaşamak ve yerleşmek için kendi evleri haline getirme arzuları, İslam'ı yaymalarını, Bizanslılarla savaşmalarını ve Konstantinopolis'i fethetmelerini kolaylaştıracaktı.
2. Girit Adası, Rabazlılar tarafından istila ve ganimet elde etme yoluyla ya da alım-satım gibi ticari mübadele yoluyla yani ticari ilişkilerden dolayı iyi bilinen bir bölgeydi.
3. Girit Adası, Mısır topraklarının karşısında, Akdeniz'de İskenderiye'ye en yakın adadır. Yani onlara en yakın yer orasıydı. Endülüs'ten sürülerek İskenderiye'ye sığınmışlar, daha sonra Abbasiler tarafından kendilerine erzak ve gemi yardımı yapılarak bu durumdan kurtulmak için Mısır'dan ayrılmaları istenmiştir.
4. Endülüslüler, Girit Adası'na girdikten sonra, Bizans Devleti'nin kötü yönetimi, halka uygulanan birçok vergi ve buradaki şiddet ve zulüm nedeniyle adanın iç sosyal ve ekonomik koşullarının çok kötü durumda olması ada halkını Endülüslülerin safına katılmasını kolaylaştırmıştır. Benzer durum İber Yarımadası'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi sırasında da yaşanmıştı. Ada aynı zamanda taht ve mezhep çatışmaları yüzünden iç savaşlardan da acı çekiyordu.

Girit'in ele geçirilmesi, Doğu Akdeniz'deki deniz gücü dengesini değiştirdiği için büyük önem taşıyan bir olaydı. Stratejik konumu ve nispeten geniş alanı (8.336 km²), Akdeniz'i kontrol edebilecek istikrarlı, kendi kendine yeten bir hükümete imkân tanıyor. Ege Denizi'nin girişleri ve yolları, tekrarlanan baskınlara ve sürekli tehdide kapı açıyordu. Bu deniz, Akdeniz'den girişi olması ve Girit'in de bu girişe ve oradan Bizans'a açılan kapı olması nedeniyle Konstantinopolis için büyük önem taşıyordu.

Kandiye Şehri

Şehir, Girit'in kuzey kıyısının ortasında, Akdeniz'de yer almaktadır. Kandiye (Yunanca: İraklio, Heraklion olarak bilinir. İraklio adı, büyük olasılıkla aynı yerde kurulmuş olan eski Roma limanı Heracleum'dan (Herkül'ün şehri) gelir. Şehrin asıl kurucuları MS 824 yılında Araplardır. İkritiş adını verdikleri Girit Adası'nı fethettiklerinde Araplar tarafından inşa edilen tek şehirdir. Araplar Kandiye'yi başkent olarak seçtiler ve ertesi yıl (824) burayı güçlendirmeye başladılar; şehir genişledikçe eski Helenistik ve Bizans surlarını daha batıya güçlendirerek genişlettiler ve buraya "Rabazulhandak (Hendek Kalesi)" adını verdiler. Şehrin içinde, bazı kısımlarında yeni yapıların arkasına, etrafı geniş bir hendekle birlikte günümüze kadar bir kısmı korunan büyük bir kale inşa ettiler. Surlar seviyesinde genişlik, iki arabanın aynı anda zıt yönlerde hareket etmesine imkân verecek kadar genişti. Son olarak kalenin etrafını iki derin ve geniş hendek çevrelerken, düz bölümlerde kuleler ve ara kuleler vardı. Bizanslılar burayı geri aldıktan sonra da bu ismi korumuşlar ve ona "Khandhakas" adını vermişlerdir. Yunancada hendek kelimesine atıfta bulunarak Latinceye de "Candia", Türkçeye de Kandiye olarak geçmiştir.

Girit Emirliği, Bizans gemilerine saldıran korsanların limanda kamp kurmasına izin veriyordu; bu o zamanlar yaygın olan bir şeydi, ancak bu pek çok sorun yaratıyor ve Bizans İmparatorluğu'nu rahatsız ediyordu. Emirliğin korsanlık faaliyetleri 930'larda ve 940'larda yeni boyutlara ulaşmıştı; bu durum güney Yunanistan ve Anadolu'nun batı kıyısında Bizans için ağır sonuçlar doğurdu. Böylece imparator VII. Konstantin (949'da adayı ele geçirmek için başka bir askeri harekât başlattı. Ancak Bizanslılar başarılı olamadılar (Canard, 1986; 1084). Temmuz 960'ta şehrin 3 km batısındaki Heraklion Körfezi'ne çıkarma yaparak Arapları Handaka surlarının arkasına çekilmeye zorladılar. Bunu sekiz aylık bir kuşatma izledi ve 961'de Emirlik, Bizanslıların eline geçti. II. Nikephoros'un katliamlar yapan güçleri şehri yağmalayıp yakarak Girit Emirliği'ne son verdi. Şehir yağmalandı, camileri yıkıldı, surları yıkıldı. Müslüman nüfus katledildi veya köle pazarlarında satıldı.

İslam Coğrafyacılarının Girit'e Dair Tespitleri

İslam coğrafyacıları eserlerinde Girit'in çeşitli ürünler bakımından zengin olduğunu ifade etmişlerdir. Burada üretilen ürünler diğer ülkelere gönderilmektedir. Arapların Girit'e İkritiş demelerinin sebebi, onu inşa eden Mecusilerden Karatış isimli bir adama atfedilen İkritiş kelimesinden alınmış olmasıdır ve 100 şehir anlamına gelmektedir ki, gerçekten de adada 100 şehir bulunmaktadır (El-Bekri, 1992: 212; Hamavi: 1977, 1, 236; Himyeri: 1984, 51). Şu an Müslümanların hâkimiyetinde olan ada Rum Denizi'ndeki Kıbrıs Adası gibi, büyük bir adadır ve etrafı 800 mil uzunluğundadır. (El-Bekri, 1992: 208).

135 yıl burada hüküm süren Müslümanlar aynı zamanda İkritişî olarak anılan çok sayıda âlim de yetiştirmiştir. Mağrib Denizi'nde, Afrika karasındaki Libya'nın karşısında yer alan adanın ismidir. Köyleri ve şehirleri olan bir adadır. Adanın ismiyle anılan âlimleri bulunmaktadır (Hamavi: 1977 1, 236).

Adanın toprakları bereketli ve meyve ağaçları, sebze ve tahıllar da dahil olmak üzere bal, çeşitli peynir üretimi, çeşitli tarımsal ürünlerle ve çok çeşitli şifalı bitkilerle karakterize ediliyordu (Zuhri: 131-132; Himyeri, s. 51; Şeyh'ur-Rabve, 1923:195). Ayrıca toprakları madenler açısından zengindir ve bu da onu altın, gümüş, demir, bakır ve diğer madenler açısından önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir (Şeyh'ur-Rabve, 1923: 142; Himyeri: 1984, 51). İbn Havkal ise; "İkritiş'te hayırlar, zenginlikler ve ticaret çoktur. Ondan gelen de, çıkan da kârdır." Sözleriyle Girit'in zenginliğini ifade etmiştir (İbn Havkal, 1989: 184).

Girit Adası, Ege Denizi'ni ikiye bölerek kontrol edebilecek bir konumdadır ve bu da ona Ege Denizi kıyılarında egemenlik, güç ve merkezi özellik kazandırmaktadır. Endülüslü coğrafyacı İbn Cübeyr doğuya doğru yaptığı yolculukta Girit Adası'na uğramıştır. İbn Cübeyr'e göre Girit Adası üç adadan oluşmaktadır. Diğerleri, kendisinden iki fersah uzaklıkta bulunmaktadır. Bunlardan biri Melita, diğeri Yebisa ve üçüncüsü de Raheb olarak bilinen küçük adalardır. Adanın tepesinde bir kale vardır ve bu kalede yaşayan bir keşiş bulunmaktadır, diğer iki adada ise yerleşim yoktur (İbn Cübeyr, 1964: 309). İbn Cübeyr Girit'i şu cümlelerle ifade etmiştir: "Burası yüzölçümü büyük olmayan küçük, duvarı güvercin gibi beyaz olan bir şehirdir. Demirleme yeri tekneler için en iyi ve en uygun olan yerlerden biridir ve bu nedenle birçok Bizanslı, özellikle Adva'ya yelken açanlar ona gidiyor " (İbn Cübeyr, 1964: 308).

Ebu Ubeyd El-Bekri İkritiş Adası denince akla gelen ilk şey müzik sanatıdır ifadesiyle tanıtır. Ayrıca adanın ilginç özelliği vardır. Adada keçi ve koç fazladır ama aslan, tilki, kurt, yılan veya gece yırtıcıları bulunmamaktadır. Hatta

bunlar adaya gelse dahi bir sene içinde ölmektedir. Üzüm bağları ve ağaçlar da çoktur. Gemilerin demirleme noktaları ise adanın doğusunda bulunmaktadır. Sayılamayacak kadar çok limanı vardır (El-Bekri el-Endelusi, 1992: 289) .

Ebu'l Fida, Girit Adası için şunları demiştir: Rum Denizi'nde büyük ve meşhur bir ada olan İkritiş, beşinci iklimde bulunmaktadır. Doğudan batıya doğru uzanır. Çevresi 850 mildir. İkritiş'ten İskenderiye'ye, bal, peynir ve daha birçok şey götürülür (Ebu'l Fida, 1840: 194).

Şerif El-İdrisi Girit'i şöyle anlatmaktadır: "İkritiş Adası, Akdeniz'deki küçüklü büyüklü 28 adadan en büyüklerinden biridir ve küçük adalar arasında, bunların en büyüğü ve kalabalığıdır.... İkritiş, söylediğimiz gibi şehirler arasında Hendek şehri ve peynir yatakları, altın madenleri, ağaçları ve meyveleri var, en iyi peynirler yapılıyor, her yönüyle hazırlanmış ve hiçbir türü onunla kıyaslanamaz... ve dağlarında çok sayıda geyik var ve batıdan doğuya uzunluğu Altı günde on iki gündür ve doğudaki son İkritiş Adası ile Kıbrıs adası arasında dört dere vardır (El-İdrisi, 2002 635-640).

Müslümanların Girit Adası'na girişinin ilk başlangıcına gelince, Müslümanlar Muaviye bin Ebu Süfyan zamanında adaya keşif baskınları düzenlemişlerdi. Bu Endülüslülerin buraya göçü için bir emsal teşkil ediyordu; zira Ebî Ümeyye el-Ezdî, 673 yılında burayı fethetmeye çalışmış ama başaramamıştı.

Aslında Abdümelik 809 ve Harun Reşit 808) zamanında buranın bir kısmını fethedilmiştir, ancak bazı girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış ve Bizanslılar kontrol ettikleri yerleri geri almayı başarmışlardır. Müslümanlar için ve bunun amacı suydur: Girit Adası'nı fethetmek için defalarca yapılan girişimler, bir yandan burayı kontrol eden Bizanslılara karşı Müslümanlara güçlerini kanıtlamak ve ticaret için ganimet elde etmektir.

Endüslü Rabaziler, Girit Adası'na yerleşip orada çoğaldılar ve 138 yıl, yani yaklaşık bir buçuk asır boyunca bu adada hüküm sürdüler ve Doğu Akdeniz, Afrika ve Endülüs'ten Müslümanları buraya yerleşmeye davet ettiler. Bununla ilgili olarak İbnü'l-Abar şöyle demektedir: "O dönemde Romalılar boştu, bu yüzden buna karşı gelemediler (İbn'ül Abar, 1963: c. 1, 45)." Rabazilerin buradaki amacı, iktidarlarını güçlendirmek, sayılarını artırmak ve desteklerini desteklemek amacıyla Girit Adası'na göç etmek isteyenlere bir davette bulunmak olabilir. Bizanslı düşmanlarına karşı adada konumlanmalarını ve ada üzerindeki egemenliklerini teyit etmelerini sağladı.

Girit Adası'nı fethedip burada bir İslam emirliği kuran Endüslü Müslüman bir lider Ebu Hafs Ömer El Belüti; Rabaz İsyanı olarak bilinen olayda El-Hakem bin Hişam'a isyan edenlerden biriydi, bu yüzden El-Hakem onları ülkeden sürerek cezalandırmıştı. Bu sürülenlerden bir kısmı Fas'ın Fez kentine giderken, bir kısmı da İskenderiye'ye giderek orayı birkaç yıl kontrol altında tuttular, ta ki Abdullah bin Taher onları kuşatıp, yaşayacak toprakları kalmayınca tüm Abbasi topraklarından kovuldular. Gemilerle Girit Adası'na doğru yola çıktılar, adayı fethedip 135 yıldan fazla sürdüler. MS 855 civarında öldü ve yerine oğlu Şuayb geçti. (Bakker, 2001).

Emir Şuayb döneminin en ilginç karakterlerinden biri de 870'lerde Girit Emirliği'ne hizmet eden İslamiyet'i kabul etmiş Bizanslı amiral Fotios'tur. Bizans tarihçilerine göre Fotios "cesur ve aktif bir savaşçıydı", ancak Bizanslı olmasına rağmen Girit'in Arap Emiri Şuayb'e hizmet ettiğinden bahsederler (Skylitzes and Wortley: 2010, 19). Yaklaşık 872 veya 873'te Şuayb, Fotios'u, o zamanlar Makedonya İmparatoru I. Basil (867-886) tarafından yönetilen Bizans İmparatorluğu'na karşı büyük bir deniz saldırısının lideri olarak gönderdi. Fotios, 50'den fazla gemiden oluşan filosuyla Ege kıyılarına saldırarak Konstantinopolis yakınlarındaki Marmara Adası'na kadar ulaştı; bu, 717-718'deki Arapların ikinci Konstantinopolis kuşatmasından bu yana ilk kez bir Müslüman filonun Bizans başkentine bu kadar yaklaşmasıydı (Canard: 1986, 1083).

Girit Emirliği, Bizans'ın en büyük düşmanlarından biriydi. Girit, Doğu Akdeniz'in deniz yollarına hâkimdi ve Bizans açısından Ege Denizi'nin Bizans kontrolündeki kıyılarını harap eden Müslüman korsan filoları için bir ileri üs ve liman işlevi gördü. Emirliğin iç tarihi daha çok az biliniyor, ancak tüm anlatımlar yalnızca korsanlıktan değil, aynı zamanda kapsamlı ticaret ve tarımdan da kaynaklanan önemli bir refaha işaret etmektedir.

Girit'in İslam Hâkimiyetinden Çıkması

Müslümanların İskenderiye sahilinden göç ederek Girit Adası'nı ele geçirmeleri nedeniyle Bizans İmparatorluğu'nun maruz kaldığı kötü şartlara rağmen adayı geri alma çabaları durmamıştır. 842 yılında - İmparator Theophile (821 - Emevi sultanı Abdurahman el-Avsat ibn el-Hakim'e elçiler göndermiştir. Bizans elçileri Girit Adası'nı işgal eden Endülüs Araplarına karşı ondan yardım istemek için, Doğu'daki devletlerini devirip onları buradan kovan Abbasilere olan düşmanlığını ve Girit Müslümanlarının babasına karşı isyanını ve Abbasi Devletine tabi olduklarını söyleyerek onu Doğu'daki hakkını geri almaya ve Rabazileri cezalandırmaya çağırır. Abbasi Devleti'nin ortağı Girit Emirliği'ne karşı aralarında bir ittifak kurmasını teklif edilmiştir. Emir, elçiliği ve hediyeleri kabul etmesine rağmen, bu onun bu teklifleri kabul ettiği anlamına gelmemekteydi. Abbasilere ve

Girit'teki Rabazilere karşı yaptığı yardımlardan dolayı Sultan Abdurrahman el-Avsat ibn el-Hakim imparatora karşı hiçbir taahhütte bulunmamıştır (Canard, 1986: 1082).

Bizans imparatorları Girit Adası'nı geri alma girişimlerini sürdürdüler ancak adayı geri almak için güçlü bir sefer yapılması çağrısında bulunan İmparator II. Romanos'un imparatorluğuna kadar başarılı olamadılar. Girit saldırısı, askeri ve dini açıdan seçkin bir aileden gelen Müslümanlara karşı düşman olan komutan Nikiforos'a verilmişti ve Nikiforos döneminin en yetkin liderlerinden biri olarak kabul ediliyordu.

Bazı İslami kaynaklar bu seferden, başlangıç ve bitiş tarihlerinden söz etmiş, Sakaliler, Ermeniler, Ruslar gibi her milletten ve unsurdan müttefik kara ve deniz kuvvetlerinin toplandığı sefer hakkında değerli ayrıntılar vermiştir. Bencek (Peçenek) ve Hazarların sayıları yaklaşık 72 bine ulaşmıştır (Hamavi, 1977: 1, 236). Savaşa hazırlık amacıyla büyük erzak yüklü sefer, Bucoleon limanından imparatorun katıldığı resmi veda töreniyle başlatılmış ve Bizans seferi halka kısıtlamalar getirmek ve yabancıların girişini engellemek amacıyla adaya yaklaşık sekiz ila on ay süreyle kuşatma uygulanmıştır.

Nuveyri bize, Bizanslıların, adayı ele geçirmek için kullandıkları yöntemle ilgili ilginç bir bilgi aktarmaktadır; imparatorun adayı almaktan yorulduğunda hileye başvurduğunu, bu nedenle emir ile bir dostluk antlaşması yapmaya başladığını ve ona bir dostluk sözü verdiğini belirtir. Anlaşmaya göre Ege Denizi'ndeki adalara baskın yapmaktan vazgeçmesi şartıyla ona yıllık vergi ödeyecekti. Emir Abdülaziz bin Şuayb bin Ebi Hafs, halkının geri dönebilmesi için bunu kabul etmiştir. Böylece Arap ve Yunan tüccarlar, Girit ile Konstantinopolis ve Ege Denizi adaları arasında ticaret yapmaya başladılar ve bunun sonucunda da refaha kavuştular. Ada zenginleşti ve donanmaya gösterilen ilgi azaldı. Bunun üzerine İmparator, Emir'e adaya beş yüz atlı göndermeyi teklif eden bir mektup yazdı; imparatorluğu etkileyen kuraklık nedeniyle, teslimatı paylaşmayı kabul ettiler. Bunun üzerine imparator adaya bir sefer gönderdi ve tekneleri atların otladığı yerin yakınına yanaştı. Ardından Bizans askerler atlara binip baskın düzenledi ve adayı ele geçirmeyi başardılar (Nuveyri, 1955: 303). Hikâyede, ada halkının, Endülüslü Rabazilerin, Bizans kuvvetlerine karşı birçok kez savaştığını ve topraklarına yapılan saldırıları püskürtmek için kendilerini savunduklarını ve yöneticilerinin bu mücadelede açık bir rol oynadığını görülmektedir. Ancak çevre koşullarının bu Bizanslı işgalcilere Girit Adası'na girmelerine yardımcı olan bir faktör olduğu ve bu yardımcı faktörler arasında Müslümanlardan memnun olmayan bir grup Hıristiyanın da bulunduğu söylenebilir. Adada yaşadıkları için onlara karşı komplo kurulmuş ve tarımsal ürünleri yok etmek de dahil olmak üzere sabotaj eylemleri gerçekleştirilmiştir.

Girit Adası'nda Müslümanlar üzerinde artan baskı ve kuşatmanın uzaması üzerine Emir Abdülaziz bin Şuayb, Müslümanları kurtarmak için Kuzey Afrika ve Doğu'daki İslam güçlerinden yardım istemiş, ancak kendisine hiç kimseden herhangi bir cevap gelmemiştir. Doğu'daki Abbasiler o dönemde kötü iç koşullara sahipti, Endülüste'ki Emevi Halifeliği ise tereddüt halinde olan Halife Abdurrahman el-Nasır, sonuçlarını bilmediği bir savaşa girmek istemediğinden Girit Adası'ndaki durumu ve savaşın boyutunu incelemek için kendi tarafından birini göndermiştir. Yardıma ihtiyaç duyduklarını anlayınca Endülüslüler Fatimilere başvurup yardım istediler ve Bizanslılara karşı zafer kazanmasını istedi, Fatimiler çağrıya olumlu cevap verdiler. Fakat Fatimiler, Emir Abdülaziz bin Şuayb'a bazı şartlar öne sürdüler, bu yüzden de emir bu yardım teklifini kabul edemedi.

Girit'teki bazı olaylar Bizans'ın lehine geliyordu. Bunun nedeni, komutan Nikiforos Fokas, adna adaya yayılan casusların varlığıydı. Bu casuslar adadaki Müslümanların tüm haberlerini ona aktarıyorlardı. Bizanslılar, Müslümanları başkentin surlarında görünse de adanın içindeki Müslümanlar teslim olmadılar ve Bizans kuvvetlerine karşı koymaya devam ettiler. Bu arada Nikiforos, kuvvetlerini yeniden hazırlamak için çalışıyor ve Müslümanlara karşı nihai saldırı için kesin bir plan geliştiriyordu. Müslümanlar şehrin kapılarını açıp Bizanslılara saldırmak ve onları şaşırtmak için koştuğlarında güçleri paniğe kapılmış, geri çekilmiş ve kaçmış gibi davrandılar. Müslümanlar yeneceklerine inanarak onları kovalamışlar, ancak bu onun kurduğu bir pusu olduğunu anlamışlardı. Onları şehir düşene kadar oyaladılar ve şehir Bizanslıları eline geçince, çoğu öldürüldü ve esir alındı, geri kalanı kaçarak dağıldı.

Nikiforos ve kuvvetleri ise elde ettiği zaferle yetinmemiş ancak Müslümanları ada içinde takip etmeye devam ederek bu zaferi pekiştirmeye çalışmış, Girit Adası'nın başkentinin surlarını yıkmıştır. Hendek kentine mancınıklarla saldırarak, ok ve ateşle halka yönelik saldırısını yoğunlaştırmıştır. Nikiforos ordusuyla muzaffer bir şekilde içeri girmiştir. Akdeniz'de stratejik ve önemli bir ticari konuma sahip ve onlar için endişe ve rahatsızlık kaynağı olan bu zafer, Bizans Devleti'nin Akdeniz bölgesinde yeniden bir deniz gücü olarak ortaya çıkmasıyla elde ettiği en büyük zafer olarak kabul edilir (İbn'ül Esir: 1987, 8, 531; Ez-Zehebi, 1985: 2, 80).

Girit'in Bizanslıların Eline Geçmesinden Sonra Müslümanların Durumu:

Bizanslılar, Girit Adası'nı ele geçirmek ve Müslümanları sürmek için her türlü çabayı göstermişler ve bu girişimler, 961 yılında komutan Nikiforos Fokas'ın onları sürmesini sağlayana ve kuvvetleri adaya girene kadar aralıklarla devam etmiştir. Bizanslılar, Girit Adası'nı ele geçirdikten sonra şiddet eylemleri gerçekleştirdiler, tüm Müslüman eserlerini kapsamlı bir şekilde yok ettiler ve Müslümanları Hıristiyanlaştırmaya yönelik çalışmalar yürüttüler. Hıristiyan dinini çeşitli yollarla teşvik ve korkutma yoluyla Müslümanların kalplerine aşılama konusundaki Bizanslıların bu uygulamasını İbn Cübeyr Girit'e geldiğinde gözleriyle görmüş ve bu durumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bu kasabada kaldığımız süre boyunca, bu ada halkının oradaki Haçlılarla olan kötü durumunun ruhlarını ne kadar üzdüğünü öğrendik. Emir in hatası, oradakiler için dinde fitnelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Allah'ın oğulları ve kadınları arasında musibeti takdir ettiği ve belki de bu durum bazı şeyhlerinin yollarını ayırmaya çağırın sebeplerden dolayı sıkıntı yaşamamasına neden olmuştur (İbn Cübeyr, 1964: 313).

Daha sonra İbn Cübeyr, dinini değiştirip Hıristiyan olmaya zorlanan ve İbn Zar'a olarak bilinen Giritli hukukçulardan birinin, Hıristiyanların kendisine her türlü baskıyı uyguladığı hikâyesini anlatır. Dinini değiştirip Hıristiyanlığı öğrenmek için İncil'i, Roma hukukunun kanunlarını ve bunların davranışlarını ezberlediğini ve Hıristiyanlık hükümleri hakkında sorular soran rahiplerden biri olduğunu aktarmıştır. Kiliseye çevirdiği evinin yakınındaki camiye ziyaret etmiş ve İbn Cübeyr'e, belki de inancının hala gizlice İslam olduğunu söylemiş, İslam dininden çıkmasını istisna altında olduğunu söyleyerek gerekçelendirmiştir. İbn Zar'a, İbn Cübeyr'e; Allah'ın şu sözünü nakletmiştir: “Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde inkâra zorlanan hariç- kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır”. Bunun üzerine İbn Cübeyr: "Biz O'na sığınırız. Allah'ı bedbahtlığın sonuçlarından ve dalaletin sona ermesinden koru." şeklinde cevap vermiştir. Bizanslılar ayrıca Müslümanların paralarına, topraklarına ve evlerine el koydu.

Hıristiyanlık dinine geçmeyi reddeden Müslümanların cezası ise, yerinden edilmektir. Bunlar da Hıristiyanların topraklarında yaşayan Mudecarlardı. Buradan çıkarılan Müslümanlar çeşitli, işkence ve baskılara maruz kaldıkları için Endülüs'ten çıkışları sırasında geçtikleri akrabalarının olduğu İskenderiye'nin yanı sıra Fas'ın kıyı kentlerine yerleştiler. Göç edemeyenin cezası ise ölüm veya zorla Hıristiyanlık dinini kabul etmesiydi. İbn Cübeyr, yaptığı yolculukta Girit Adası'ndan geçerken gördüğü üzücü başka bir olaydan bahsetmiştir. Girit Adası'nın Bizans'ın eline geçmesinden sonra Müslümanların durumu ve orada dinin İslam'dan Hıristiyanlığa dönüşmesini şu şekilde örneklendirmiştir: “Ada halkının başına gelen en büyük olaylardan biri, bir adamın oğluna eşine kızması veya bir kadının kızına kızdığında kızdığı kişinin hemen kiliseye gitmesi, Hıristiyan olup vaftiz edilmesi demektir ve baba, çocuğuna çare bulamayacaktır. Ailesi ve çocuğuyla ilgili böyle bir şeye maruz kalır ve aralarında bu fitnenin çıkacağını tahmin ederek hayatı kısalmır. Çocuk bu durumdan korkarken, tüm hayatını ailesiyle dostluk kurarak geçirir (İbn Cübeyr, 1964: 308).

Girit Adası'nın düşmesi o dönemde İslam dünyasında geniş yankı uyandırmış, haberi kendilerine ulaşan İskenderiye halkı öfkelenerek Hıristiyan kiliselerine saldırmış, onları yakıp yıkmış ve yağmalamışlardır. Girit Adası'nda Müslümanların başına gelen olay, aradan iki asırdan fazla zaman geçmesinde sonra Sicilya'daki Müslümanları korkutmuş, onlar da dinlerini gizlemiş ve Müslüman kardeşlerinin başına gelenin korkusuyla dini ibadetlerini gizlice yerine getirmişlerdir (İbn Cübeyr, 1964: 308).

Adanın son emiri Abdülaziz ibn Şuayb (Kouroupas- Kordobalı, Arapça el-Kurtubi) ve oğlu el-Numan (Anemas), Phocas'ın zafer kazandığı Konstantinopolis'e esir olarak gönderildi. Girit, Bizans'ın tebaası haline geldi ve hayatta kalan Müslüman nüfus misyonerler tarafından Hıristiyanlığa dönüştürüldü. Din değiştirenler arasında Bizans ordusuna katılan ve 971'de Dorostolo Kuşatması'nda Ruslara karşı öldürülen Abdülaziz ibn Suayb'ın oğlu el-Numan (Yunanca: Anemas) da vardı (Canard, 1986: 1084). Müslümanlar, adadaki hâkimiyetlerini kaybettikten yedi yüzyıldan fazla bir süre boyunca 1645 yılında Osmanlıların fethine kadar adaya geri dönmediler.

SONUÇ

Girit'teki İslam hâkimiyeti, emirliğin iç tarihi için yeterli kaynakların bulunmaması nedeniyle nispeten belirsiz bir dönem olmaya devam etmektedir. Ayrıca Arapların varlığını hatırlatan bazı yer adları dışında, muhtemelen Bizans'ın 961'den sonra hedeflenen bir yıkım kampanyası nedeniyle, döneme ait hiçbir arkeolojik kalıntı hayatta kalmamıştır. Bu gerçek, araştırmada emirliğin ele alınma şeklini etkilemiştir: Esas olarak Bizans kaynaklarına dayanmak zorunda kalan tarihçiler, geleneksel olarak burayı Bizans açısından, korsanlık ve köle ticareti yoluyla varlığını sürdüren seçkin bir "korsan yuvası" olarak görmüşlerdir. Öte yandan, İslam dünyasından gelen az sayıda ve dağınık raporda sunulan tablo, düzgün bir ekonomiye, parasal dolaşıma ve geniş ticari bağlantılara sahip organize bir devleti gösterirken, Rabd el-Handak'ın (Kandiye) bazı kültür merkezleri olduğuna dair göstergeler de bulunmaktadır. Neredeyse sabit ağırlık ve bileşime sahip çok sayıda altın, gümüş ve bronz sikke buluntuları, sağlam bir ekonominin ve yüksek bir yaşam standardının kanıtıdır.

Ekonomi, İslam dünyasının geri kalanıyla, özellikle de Mısır'la yapılan yoğun ticarete ve gelişen tarıma dayanıyordu. İslam hâkimiyeti döneminin bağımsız bir devleti sürdürme ihtiyacı ve İslam dünyası pazarlarına erişim, ekimin yoğunlaştırılması Girit'e şeker kamışının getirilmesini sağlamıştır.

İslam fethinden sonra Hıristiyan sakinlerin akıbeti bilinmiyor. Geleneksel görüş ya din değiştirdikleri ya da ada dışına gönderildikleri edildikleri yönündedir. Ancak Müslüman kaynaklarında, Hıristiyanların alt bir grup olarak Girit'teki varlığının devam ettiğine dair bilgiler vardır. Ancak aynı kaynaklar, ister Endülüs soyundan gelen, ister daha yeni göçmen veya din değiştiren Müslümanların açık bir çoğunluk olduğunu vurgulamaktadır. Handak kuşatması sırasında Giritlilerin, hükümdarları Karamountis yönetimindeki Nikiforos Fokas'la yüzleşmek için dağlık iç bölgeden geldiklerini belirtmektedir. Görünüşe göre Bizanslı, Hıristiyan kırsal nüfus nispeten sağlam kalırken, şehirlerde Müslümanlar çoğunlukta idi.

Rabaz halkının Kurtuba'da çeşitli dönemlerde gerçekleştirdiği isyanlar: nedeniyle Endülüs'ten sürülmelerinin ana sebebiydi. Mısır'daki İskenderiye, Mağrip'teki Fes ve Akdeniz'deki Girit Adası, Rabazlıların göç edip yayıldığı üç ana bölgeydi. Mısır Valisi Abdullah bin Tahir'in on yıldır İskenderiye'ye yerleşen Rabazlılardan kurtulma arzusu; bilinen sertlikleri, çatışma ve ihtilal eğilimleri nedeniyle Abbasi devletinin çıkarları uğruna onları topraklarından çıkarmak istemiştir. Rabazlıların İskenderiye'den Girit Adası'na gitmeleri, Mısır valisi Abdullah bin Taher ile çıkar alışverişinde bulunma anlaşması karşılığındaydı; o da onlara yardım etme ve onlara malzeme, ekipman ve para sağlama sözü verdi. Rabazlılar, 827 yılında Girit Adası'na yerleşerek 180 yıl boyunca orada yaşadılar; bu süre zarfında kültürel, sosyal ve ekonomik nüfuz sahibi oldular ve çevrelerindeki güçlerle dış siyasi ve ekonomik ilişkiler kurdular.

Girit Adası'nın Müslümanların eline geçmesi, siyasi, askeri, kültürel ve ticari olarak özetlenebilecek çeşitli hususların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Siyasi düzeyde, Müslümanların adaya girişi ve orada İslami yönetimin ilanı Beni Hafis için kalıtsaldı ve ada idari olarak Mısır'a bağlıydı. Yakın mesafede olması ve ihtiyaç duyduğu erzak ve silahın sağlanmasını, Bizans yönetiminden tamamen bağımsız olmak anlamına geliyordu.

Askeri anlamda, Müslüman göçmenler, Girit'i, Bizans'ın hâkimiyetindeki diğer adalara ve kıyı şehirlerine istilalar başlatmak için bir savaş ve cihat limanı ve askeri bir deniz üssü haline getirdiler ve Girit'in gücü arttı. Bu taraftan Müslümanlar merkezdeydi ve Akdeniz kıyısı boyunca uzanan Bizans donanasına sürekli saldırılar yapmaya başladılar. Ayrıca Girit yakınındaki bazı adalara da saldırarak Sicilya'nın fethine katkıda bulundular. 829 yılında Endülüs göçmenlerinin saldırıları 9. ve 10. yüzyıllarda Yunanistan şehirleri ve kıyılarında devam etmiştir.

Ekonomik ve kültürel açıdan bu fetih, Doğu Akdeniz ve Fas'tan buraya gelen ve yerleşen göçmenleri ağırladığı İslam dünyasının güçleriyle kültürel ve ekonomik ilişkilerin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Denizde ticaret ve denizcilik düzeyinde Müslüman Endülüslüleri, Girit'in ellerine geçmesinden sonra Ege Denizi'ndeki, Doğu ile Batı arasındaki ve Girit ile İskenderiye arasındaki ticaret yollarını denetleyerek Akdeniz'in kontrolünü ele geçirdiler. Bizanslılardan aldıkları haracın yanı sıra ticari gemilere uyguladıkları vergilerden de maddi ticari kazanç elde ettiler.

KAYNAKÇA

Belâzürî, (1987). Fütûhu'l-büldân. Abdullah Enîs et-Tabbâ' – Ömer Enîs et-Tabbâ' . Muesseset al-Marifah. Beirut.

Canard, M. (1986). "İqritish". The Encyclopedia of Islam, New Edition, Volume III: H–Iram. Leiden and New York: BRILL.

Christides V. (1981). The Raids of the Moslems of Crete in the Aegean Sea: Piracy and Conquest. Byzantion, 51(1), 76-111.

De Bakker, J. (2001). Across Crete: Part One. Amsterdam, the Netherlands: Logos Tekstproducties.

Ebü'l-Fidâ, (1840). Takvîmü'l-büldân (nşr. J.-T. Reinaud – M. G. de Slane), Paris

Ebu Ubeyd El-Bekri, (1992). El-Mesalik ve'l Memalik. (nşr. A. P. van Leeuwen – A. Ferre), Tunus

El-Dabbi, I. U. (1989). Bughyat al-Multamis fi Tarikh Rijal Ahl al-Andalus.: Dar al-Katib al-'Arabiyy, Kairo

El-Zuhri, (.....) Kitab'ül- Cuğrafya. (nşr. Muhammed Hac Saleh). Mekteb al Saqafa al-Diniyah

Girit Haritası, <https://akrokorinthos.blogspot.com/2011/06/emirate-of-crete-foundation-and.html>

Girit (İkritis) Emirliği Haritası,

https://www.reddit.com/r/AskBalkans/comments/zgrfz/thoughts_on_the_emirate_of_crete/

İbn Cübeyr (1964). Rihletü İbn Cübeyr, Dâru Sâdir: Beyrut

İbnü'l-Ebbâr, (1995). Et-Tekmile li Kitabi's-Şıla. Thk Abdüsselam el-Hirâs. Lübnan: Dâru'l-Fikr

İbnü'l-Esir (1979). El-Kâmil fi't-tarih (nşr. Ebu'l Fida Abdullah el-Kadi). Dar al-Kutub al-Ulmiya. Beyrut.

İbn Haldun. (2016). Tarih-i İber (Unvânu'l-İber ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fi Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve min Asırhim men zevî's-Sultâni'l-Ekber). Dar Al Kotob Al Ilmiyah, Beirut.

İbn İzârî, (1983). El-Beyânü'l-muğrib fi (ihtişâri) ahbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib. neşr. G. S. Colin ve Levi Provençal, 3. Basım. Beyrut: Daru's-Sekâfe.

İbnü'l Kutuyya, (1989). Tarih u iftitâhi el-Endelüs. Târîhu iftitâhi'l-Endelüs. Thk. İbrâhim Ebyâri. Beyrut: el-Mektebetü'l-Endelüsiyye.

Makrypoulias, C. G. (2000). Byzantine Expeditions against the Emirate of Crete c. 825–949. In Proceedings of the Sixth International Congress of Graeco-Oriental and African studies.

Miles, G. C. (1964). Byzantium and the Arabs: relations in Crete and the Aegean area. *Dumbarton Oaks Papers*, 18, 1-32.

Nuveyri, Ahmed bin Abülvehhab. (1955). Münthe'l-ereb fi 'ilmi'l-edeb. Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye. Kahire

Skylitzes, J. & Wortley, J. (2010). *John Skylitzes: A Synopsis of Byzantine History, 811–1057: Translation and Notes*. Cambridge University Press.

Zehebi, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî, (1985). El-İber fi haber men ğaber. et-Târîhu'l-evsaţ. (Tahkik: Ebu Hacer Muhammed bin Ahmed bin Osman). Dar'al- Ilmiyya. Beirut.

Treadgold W. T. (1988). *The Byzantine Revival*, Stanford, CA: Stanford University Press.

Treadgold W. T. (1997). *A History of the Byzantine State and Society*. Stanford, CA: Stanford University Press.